

bibliográfiák és egyéb források adatainak átvételével és rendszerezésével, hanem felkutatották magukat a zsebkönyveket, amelyeknek nagy része elfeledve hevert könyvtárak poros zugaiban s még katalógizálva sem volt. Ezeket a rendkívül ritka, többnyire egyedi példányokat összegyűjtötték s az OSZK Színház-történeti Osztályán külön gyűjteményt létesítettek belőlük. Azokról a vidéki és külföldi példányokról, amelyeknek megszerzésére nem volt mód, fényképmásolatok készültek s így a Színház-történeti Osztályon ezek is hozzáférhetőek. Ez az anyaggal való közvetlen kapcsolat tette lehetővé azt a gazdag analízist is, amely a bibliográfia egyik fő értéke.

Az előszó szerint a közreadott anyag az összesen megjelent zsebkönyveknek legfeljebb kétharmadát teszi ki. Ennek a legnagyobb része azonban — tekintettel arra, hogy igen kis példányszámú kiadványokról van szó — minden valószínűség szerint elpusztult. Bizonyára kerülnek még elő magános példányok, de nagyobb mennyiségű ismeretlen anyag felbukkanására a nagy alaposággal végzett feltáró munka után nem számíthatunk.

Azoknak a sorát, akiknek a véletlen még kezére játszhat néhány adatot, az alábbi három címmel igyekszünk megnyitni:

1. A pozsonyi városi levéltárban található a Bibliográfia 862. tételszáma alatt Karl Benyovszky nyomán idézett zsebkönyv: „*Almanach des königl. städt. Theaters in Pressburg. Allen verehrten Freunden und Gönnern der Kunst hochachtungsvoll gewidmet von Andr. Stern, Souffleur.* [Pressburg 1877. Druck von A. Koch in Pressburg. 12 l.]”

2. Felix Berner gyermektársulatának hiányosan ismert magyarországi vendégzerepléseiről tájékoztató a következő zsebkönyv: „*Nachricht von der Bernerischen jungen Schauspieler-Gesellschaft, von der Aufnahme und dem Zuwachse derselben, mit einigen Anhängen, und 24 am Ende beygefügeten Silhouetten mit Verwilligung und Beytrag des Herrn Berners. Zusammengetragen von M. I. R. Einem Zögling derselben im Jahre 1782*”

A pusztán kronológiát tartalmazó könyvecskének három fokozatosan bővülő kiadása ismeretes. Az említett első kiadás 1782-ben jelent meg hely és szerző nélkül, a második 1784-ben a tiroli Bozenben ugyancsak névtelenül, a harmadik pedig némileg módosított címmel 1786-ban Bécsben F. X. Garnier neve alatt. A könyvecske mindhárom kiadása a bécsi Nationalbibliothek színházi gyűjteményében található.

3. A harmadik a Bibliográfia 214. tételszáma alatt idézett *Axur König von Ormus* című, Erdődy-féle szövegkönyvhöz hasonló operaszöveg, amelyben szennycímlappal elválasztva megtalálható a pozsonyi Erdődy-opera rövid története és a társulat 1785-ik évi

műsora: „*Julius Sabinus. Eine ernsthafte Oper in drei Aufzügen. Nebst einem Anhang das hochgräfl. Erdödische Operntheater betreffend; für welches diese Oper übersetzt, und zum Drucke befördert ist von Johann Nepomuck Schüller, Mitglied der gräflichen Operngesellschaft in Pressburg. Pressburg 1785. Gedruckt mit Weberischen Schriften. 52, [12] l.*” Két hibátlan példánya az Országos Széchényi Könyvtárban található.

Staud Géza

Az opera történetéből. Szerkesztette Szabolcsi Bence és Barta Dénes. Bp. 1961. Akadémiai K. 295 l. (Zenetudományi tanulmányok IX.)

A *Zenetudományi Tanulmányok* újabb, Erkel Ferenc emléke előtt hódoló kötetét kézbe véve az irodalomtörténeti érdeklődésű olvasó meggyőződhet arról a tényről, hogy a XVIII. század végének és a XIX. század első felének magyar zenetörténete külön tanulmányt érdemlően sok ponton érintkezik a megfelelő korszak irodalomtörténetével. A két műsza közötti kapcsolatot már a felvilágosodáskorra vonatkozóan jelzi a tartalmas kötet élén álló tanulmány, Pukánszky-né Kádár Jolán: *Az első magyar énekes játék: Pikkó herceg és Julka-Perzsi* c. írása. A szerző az 1793. május 3-án bemutatott, a korabeli magyar közönség előtt rendkívül népszerű darab körüli vizsgálódásainak eredményeit mutatja be — azt a művet vizsgálja, amelynek librettóját a kor neves travesztiaírója, Szalkay Antal „magyarította”, amelyről a zene iránt egyébként is igen fogékony Verseyh Ferenc írt bírálatot, és amely — azon túl, hogy innen kölcsönzött professzor-bosszantó notát — Csokonai — zenei effektusokat szívesen felhasználó — drámaírói működésének fontos ihletői közé tartozik. A tanulmány tisztázza az énekes játék viszonyát a forráshoz: Philip Hafner bécsi népszínműíró *Evakathel und Prinz Schnudi* című „lustiges Trauerspiel”-jéhez. Véglegesen bebizonyítja, hogy a magyarító Szalkay Antal, aki nem közvetlenül a méltatlanul elfelejtett bécsi szerző művét, hanem már egy — minden valószínűség szerint a Bécsben és Pest-Budán egyaránt működő színházi író, F. X. Girzik által készített átdolgozást használt. Színes, életszerű portrét rajzol a darab zeneszerzőjéről, a sokoldalúságában és hányatott életében jellemzően XVIII. századi alakról, Joseph Chudyról, eloszlatja a Csokonai — biográfia egyik — e darabbal összefüggő — mozzanata körüli homályt.

Újfalussy József (*Erkel Ferenc zsebkönyvei*) azt mutatja ki, hogy Erkel „műveinek témavilága ezer szállal kapcsolódik a nemzeti hősi múlt olyan eseményeihez, amelyek a reformkorban megizmosodó nemzeti

öntudat példái voltak.” — azaz: szövegkönyveinek alapanyagát a kor fősodratú képező irodalmi alkotások témái adták. A tanulmány azonban többet mond annál, mint amit a kurta cím jelez: a választott szövegek könyvek tanulságai alapján felvázolja pl. a zeneszerző későbbi, következetes, mindvégig megmaradó negyvennyolcasságát is. A gondolatgazdag írásban néhány tévedésen kívül (pl.: „Bánk bán története Katona József drámájából vált a reformkori magyarság kulturális kincsévé...” — vö. ezzel szemben Horváth János: *Jegyzetek a Bánk bán sorsáról*. Tanulmányok. Bp. 1956. 207—244. — vagy hogy a nemesi erudícióban gyökerező múltidéző témák *folklorisztikus jellegét* hangsúlyozza) legfeljebb a homályosság vitt tömörséget hibáztathatjuk.

Losonczy Ágnes *A két Bánk bán* című tanulmányában a „legnagyobb magyar történelmi dráma” és a „legnagyobb magyar történelmi opera” összevetésére vállalkozik. Párhuzamba állítja a két mű: Katona és Erkel *Bánk bánja* létrejöttének objektív és szubjektív körülményeit, feltételeit; majd elemzi a dráma és a szövegeknyvvel valamint a dráma és Erkel *Bánk bán* zenéje közötti viszonyt. Egészen megdöbbentő, hogy az egyébként igen alapos szerző a tragédia megítélésében ingadozó, hogy a drámából csak egyes részleteket és nem az egészet meri klasszikusnak mondani. „Nemzeti humbug” [!] vagy nemzeti kincs? Ma is sokat vitatják.” — írja (76. l.). Hogy kik vitakoznak ma még ezen — azt legfeljebb a tanulmány szerzője tudja. Az irodalomértő közönség előtt ez már mintegy 100 esztendeje lezárt kérdés.

Csak mellékesen kívánjuk megjegyezni: a kötet szerkezete szempontjából talán megfelelőbb lett volna, ha Losonczy *analitikus* jellegű tanulmánya a sorrendben nem követi, hanem megelőzi a *szintézisre* törekvő, a *két Bánk bán* eredményeit is feldolgozó Újfalussy-dolgozatot.

Biró Ferenc

In memoriam Gedeon Mészöly. Szeged, 1961. Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara. 192 l. 1 t. (Acta Universitatis Szegediensis, sectio ethnographica et linguistica)

A szegedi tudományegyetem emlékkönyve a korábbi (Péter László: *Mészöly Gedeon munkássága*, Szeged 1955.) kiegészítésével immár lezártnak szánt Mészöly-bibliográfián s a nyelvészeti és etnográfiai tanulmányokon kívül irodalmiakat is tartalmaz.

Meltzl Hugó összehasonlító irodalomelméletéről Berczik Árpád írt (*A világirodalom egy magyar koncepciója*). A német anyanyelvű Meltzl a goethei világirodalom első hazai hir-

detői között volt. Berczik rövid biográfia után összefogja a „nagyszívű...humanista” gondolatait, aki tisztázta a világirodalom fogalma alapján az összehasonlító irodalom lényegét, elemezte a fordítás kérdését, tárgyalta a fordítói elv s a soknyelvűség elvének problémáját (nem vetve el az utóbbit), lapokat szerkesztett, hogy népe irodalmát bekapcsolja a világirodalomba. A dolgozat irodalomelméletünk történeti feltárásának adósságából törlesztett Meltzl Hugó elméletének papírravetésével.

Égető kérdésről szól, éppen ezért izgalmas Kiss Lajos *Modernizmus, formakultúra, korszerűség* című tanulmánya. A korszerűség, az új irodalom lényegét, a nem csak formaforradalmat, a tartalom és forma egységének helyes értelmezésében keresi. Fő tétele az, hogy „modern és korszerű csak a szocializmus valóságát, az új ember életét, érzelmeit, szellemét ábrázoló és kifejező irodalom lehet.” Cikke — más vonatkozásokban is — kialakult nézetek összefoglalásának tekinthető.

Nacsády József *Jókai műveinek lengyel alakjai* című hosszabb tanulmányában megmutatja Jókai kezdetektől megnyilvánuló lengyel szimpátiáját, s művei lengyel figuráin, akik szinte összeforrnak a szabadságharc, a forradalom fogalmával, az író 48-ai szembeni állásfoglalását s annak változását méri. A témából következő túlzásnak kell tekintelnünk, hogy Nacsády szerint „A mi lengyelünk” című regényt Jókai „egész életművét summázó szándékkal” írta.

Pusztai Ferenc

Tanárky Gyula naplója (1849–1866). Timár Lajosné közreműködésével válogatta, sajtó alá rendezte, előszóval és jegyzetekkel ellátta: Koltay-Kastner Jenő. Bp. 1961. Szépirodalmi K. 489 l. (Magyar Századok)

Az 1849-es emigráció történetét számos adatgyűjteményből és feldolgozásból ismerjük már, s ezekhez képest, ami a döntő fontosságú politikai eseményeket illeti, Tanárky Gyula naplója nem sok újat mond. Annál többet a lélekbűvár számára, aki nem éri be a diplomáciai sakkhúzások, az emigráns-tervezetések, álmok és kudarcok adatszerű ismeretével, hanem a lelkebe, életkörülményeibe is be akar látni azoknak, akik e terveket szőtték, s miközben az elbukott függetlenség feltámasztásán fáradoztak, a hétköznapok nyugós kicsinyességével, az intrikákkal, a maguk és társaik gyöngéivel is meg kellett küzdeniük.

Tanárky Gyula jó emberismerő volt és őszinte író. Gyakran korholja magát, lustaságáért, mintegy ezzel váltva meg a jogot, hogy másokról is szókimondóan leírja véleményét. Kossuthhoz Mikes Kelemen-i hűséggel ragaszkodott, de nem hallgatja el a kormány-